

ОРГАНІЗАЦІЯ ЧАСТИН І З'ЄДНАНЬ ТА МЕТОДИ ВІДБОРУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬК СС В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.)

ORGANIZATION OF UNITS AND COMMANDS AND METHODS FOR THE SELECTION OF THE SCHUTZSTAFFEL PERSONNEL DURING THE SECOND WORLD WAR (1939–1945)

Гетьманчук М. П.,

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна), e-mail: hetmanchukm@ukr.net, ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Hetmanchuk M. P.,

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine), e-mail: hetmanchukm@ukr.net, ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Розглянуто організаційну структуру армій, корпусів, дивізій, окремих полків та батальйонів військових формувань СС в роки Другої світової війни. Висвітлено основні методи та принципи комплектування підрозділів військ СС як «політичних солдатів НСДАП». Показано, що завдяки структурній організації та особового складу війська СС вважалися елітою збройних сил Третього рейху.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистська Німеччина, війська СС, Націонал – соціалістична німецька робітничка партія, ідеологія СС.

The organizational structure of armies, corps, divisions, separate regiments and battalions of the Schutzstaffel military formations during the Second World War is considered. The basic methods and principles of completing the Schutzstaffel as «political soldiers of the National Socialist German Workers' Party» are highlighted. It is shown that due to the structural organization and personnel, Schutzstaffel troops were considered the elite of the Third Reich Armed Forces.

Keywords: Second World War, Nazi Germany, Schutzstaffel troops, National Socialist German Workers' Party, Schutzstaffel ideology.

Історія військ СС нацистської Німеччини бере свій початок із 1925 р. У квітні цього року водій та охоронець А. Гітлера Ю. Шрек отримав завдання організувати підрозділ для його особистої охорони – «охоронну команду» [12, с. 473–483]. Остаточну назву охоронним загонам придумав 9 листопада 1925 р. один із керівників Націонал – соціалістичної німецької робітничої партії (НСДАП) Г. Герінг, відомий військовий лютчик. Він назвав їх – «Schutzstaffel» (за назвою авіаційного підрозділу «Ріхтгофен», у якому під час Першої світової війни служив Г. Герінг). Назва цих загонів швидко скоротилася до сумнозвісної аббревіатури – SS (СС), яка стала символом створеної згодом страхітливої імперії терору і насильства [23, с. 16].

Війська СС створювалися шляхом перейменування існуючих штандартів СС особливого призначення і штандартів СС «Мертва голова» у військові підрозділи. До появи дивізій СС деякі із полків отримали арабські номери, а пізніше піхотні полки СС, сформовані з підрозділів «Мертва голова». Після запровадження 22 жовтня 1943 р. єдиної системи нумерації армії, дивізії,

полки і окремі підрозділи СС отримали арабські номери, а корпуси та батальйони полків – римські. Номер армії, корпусу, дивізії, бригади ставився перед назвою частини, а номер полку та окремих підрозділів – після назви. Окремі підрозділи СС мали почесні найменування за іменами видатних державних діячів і «героїв» Третього Рейху. Іноземні підрозділи СС мали почесні найменування за назвами своєї провінції чи держави. За роки війни ряд дивізій декілька разів реорганізовувалися і ліквідовувалися, залишаючи лише номер [24, с. 70–71].

Традиційні назви і номери дивізій СС та дивізій військ СС розташовувалися у наступному порядку:

1–а танкова дивізія СС «Лейбштандарт Адольф Гітлер»; 2–а танкова дивізія СС «Дас Рейх»; 3–я танкова дивізія «Мертва голова»; 4–а Поліцейська моторизована дивізія СС; 5–а танкова дивізія СС «Вікінг»; 6–а гірськоєгерська дивізія СС «Норд»; 7–а добровольча гірськоєгерська дивізія СС «Принц Євгеній»; 8–а кавалерійська дивізія СС «Флоріан Гейер»; 9–а танкова дивізія СС «Гогенштауфен»; 10–а танкова дивізія СС «Фрундсберг»; 11–а моторизована дивізія СС «Нордланд»; 12–а танкова дивізія «Гітлерюгенд»; 13–а гірськоєгерська дивізія військ СС «Ханджар» (хорватська №1);

14–а гренадерська дивізія військ СС «Галичина» (українська №1); 15–а гренадерська дивізія військ СС (латвійська №1); 16–а моторизована дивізія СС «Рейхсфюрер СС»; 17–а моторизована дивізія СС «Гетц фон Берліхінген»; 18–а добровольча моторизована дивізія СС «Хорст Вессель»; 19–а гренадерська дивізія військ СС (латвійська №2); 20–а гренадерська дивізія військ СС (естонська №1); 21–а гірськоєгерська дивізія військ СС «Скандерберг» (албанська №1); 22–а добровольча кавалерійська дивізія СС «Марія Терезія»; 23–я гірськоєгерська дивізія військ СС «Кама» (хорватська №2); 23–я добровольча моторизована дивізія СС «Нідерланди» (нідерландська №1); 24–а гірськоєгерська дивізія військ СС; 25–а гренадерська дивізія військ СС «Хуньяді» (угорська №1); 26–а танкова дивізія СС; 26–а гренадерська дивізія військ СС «Гембеш» (угорська №2); 27–а танкова дивізія СС; 27–а добровольча гренадерська дивізія СС «Лангемарк» (фламандська №1); 28–а танкова дивізія СС; 28–а добровольча гренадерська дивізія СС «Валонія»; 29–а гренадерська дивізія військ СС (російська №1); 29–а гренадерська дивізія військ СС (італійська №1); 30–а гренадерська дивізія військ СС (російська №2); 31–а гренадерська дивізія військ СС (білоруська №1 або російська №2); 31–а добровольча гренадерська дивізія СС «Богемія і Моравія»; 32–а добровольча гренадерська дивізія СС «30 січня»; 33–я кавалерійська дивізія СС (угорська №3); 33–я гренадерська дивізія СС «Шарлемань» (французька №1); 34–а добровольча гренадерська дивізія СС «Ландшторм Нідерланд» (нідерландська №2); 35–а гренадерська дивізія СС «Поліцай»; 36–а гренадерська дивізія СС; 37–а добровольча кавалерійська дивізія СС «Лютцов»; 38–а гренадерська дивізія СС «Нібелунги» [11, с. 165–167].

В наказах Г. Гімлера також згадуються ще декілька дивізій СС, які не були сформовані і залишилися паперовими проектами: 39-а гірськоєгерська дивізія СС «Андреас Хефер»; 40-а добровольча моторизована дивізія СС «Фельдхернхалле»; 41-а піхотна дивізія СС «Калевала» (фінська №1); 42-а піхотна дивізія СС «Нижня Саксонія»; 43-а піхотна дивізія СС «Рейхсмаршал»; 44-а моторизована дивізія військ СС «Валленштайн»; 45-а піхотна дивізія СС «Варегер»; 46-а мінометна (ракетна) дивізія СС «Нордхаузен»; 47-а мусульманська дивізія СС «Новий Туркестан» [12, с. 222–223].

В кінці 1940 р., коли А. Гітлер тільки розпочав підготовку до операції «Барбаросса», він наказав розширити війська СС. Перші чотири піхотні дивізії СС нараховували у своєму складі 16 тис. чоловік [23, с. 51–55]. Поступове наповнення цих дивізій артилерією, протитанковими самохідними артилерійськими установками, бронетранспортерами та бронемашинами перетворило їх у панцер – гренадерські (механізовані). Восени 1942 р. розпочалося формування танкових дивізій СС. Три дивізії СС «Лейбштандарт», «Дас Рейх» і «Мертва голова» були відкликані із Східного фронту у Францію та реорганізовані у танково-гренадерські [1; 3; 4; 14; 19]. Оснащені найновішою бронетехнікою вони за бойовими можливостями стали переважати танкові дивізії Вермахту. У березні 1943 р. один із творців німецьких танкових військ генерал Г. Гудеріан запропонував А. Гітлеру сформувати невелику кількість боєздатних танкових дивізій. Мова йшла про те, що краще мати небагато повноцінних танкових дивізій, ніж велику кількість погано оснащених, які потребують транспортних засобів, особового складу, паливних матеріалів. При цьому він запропонував нові штати для танкових та моторизованих дивізій [6, с. 406–407]. У відповідності з цим шість панцер – гренадерських дивізій СС в кінці 1943 – на початку 1944 рр. було реорганізовано в танкові дивізії. Як вищий начальник Г. Гудеріан наказав розробити нову організацію танкової дивізії, нові спрощені статuti, курси і школи бронетанкових військ, які підпорядковувалися «начальнику навчальних закладів» [7, с. 229–230].

За основу організації танкової дивізії СС була покладена єдина організаційно – штатна структура, яку можна розглянути на прикладі 12-ї танкової дивізії СС «Гітлерюгенд», чисельність якої становила 20 тис. чоловік. До її складу входили підрозділи: штаб дивізії: 1 штабна рота; 1 рота польової жандармерії; 1 картографічний взвод; 25-й, 26-й панцер – гренадерські полки СС (у складі кожного полку 3 батальйони, які мали штати: штабна рота; 3 панцер – гренадерські роти на бронетранспортерах, рота важкої зброї та рота постачання; 2-й батальйон: 3 панцер – гренадерські роти на автомобілях, рота важкої зброї та рота постачання); 12-й танковий полк (штабна рота; 1-й танковий батальйон (танки Т-V): штабна рота, чотири роти танків Т-V, рота постачання; 2-й танковий батальйон (танки Т-IV): штабна рота,

п'ять рот танків Т-IV, рота постачання); 12-й полк самохідної артилерії СС (штабна батарея; 1 дивізіон самохідної артилерії: 2 батареї 105-мм самохідних гаубиць і 1 батарея 150-мм самохідних гаубиць; 1 дивізіон моторизованої артилерії: 2 батареї 105-мм гаубиць; 1 дивізіон моторизованої артилерії: 2 батареї 150-мм гаубиць і 1 батарея 105-мм гармат); 12-й батальйон зв'язку СС (рота радіотелеграфного зв'язку; рота телефонного зв'язку); 12-й батальйон винищувачів танків СС (штабна рота; 2 роти самохідних протитанкових гармат; 1 моторизована рота протитанкових гармат; 1 рота постачання); 12-й розвідувальний батальйон СС (штабна рота; 2 моторизовані важкої зброї; 1 рота постачання); 12-й дивізіон зенітної артилерії СС (штабна батарея; 3 батареї 88-мм зенітних гармат; 2 батареї 37-мм зенітних гармат; 1 взвод 20-мм зенітних гармат); 12-й саперний батальйон СС (штабна рота; 2 саперні роти на бронетранспортерах; 2 саперні роти на автомобілях; 1 колона для будівництва мостів); 12-й дивізіон реактивної артилерії СС (штабна батарея; 3 батареї 150-мм реактивних пускових установок; 1 батарея 210-мм реактивних пускових установок; рота постачання); 12-й батальйон постачання СС (6 автомобільних транспортних рот; 1 рота постачання); 12-й танкоремонтний батальйон СС (3 танкоремонтні роти; 2 роти ремонту зброї; 1 авторемонтна рота); 12-й запасний батальйон СС (5 запасних рот); 12-й батальйон танкового забезпечення СС (польова хлібопекарня; польова бойня; польові кухні, їдальні; відділення польової пошти) [30, с. 48–50].

Весною 1944 р. були сформовані три важкі танкові батальйони СС, оснащені танками Т-VI («тигр» і «тигр II»), які передавалися I, II, і III танковим корпусам в якості підрозділів корпусного підпорядкування. Ці танкові батальйони були розгорнуті на базі важких рот 1-ї танкової дивізії СС «Лейбштандарт», 2-ї танкової дивізії СС «Дас Рейх» і 3-ї танкової дивізії СС «Мертва голова». Важкі танкові батальйони отримали номери 101 (в I танковому корпусі СС), 102 (в II танковому корпусі СС) і 103 (в III танковому корпусі СС). Під час зміни нумерації восени 1944 р. ці батальйони отримали відповідно номери 501, 502 і 503 [28, с. 8]. У порівнянні з танковим корпусом Червоної Армії зразку 1944 р. танкова дивізія СС мала менше танків та штурмових гармат (198 танків і 31 штурмову гармату проти 207 танків і 63 САУ), але значно переважала в артилерії (203 гармати та міномети проти 130 і 24 пускові установки проти 8). Крім того, вона володіла дуже потужною зенітною артилерією (135 легких зенітних установок і 18 гармат калібру 88-мм дозволяли їй діяти в умовах переваги противника у повітрі). В цей же час наявний у складі радянського корпусу зенітно-артилерійський полк (по 16 гармат калібру 37-мм і кулеметів ДШК) був здатний захистити лише штаб корпусу. В танковій дивізії СС на бронетранспортерах діяли два мотопіхотних батальйони (всього 12 рот), а в радянському корпусі тільки одна рота в розвідувальному батальйоні була на бронетранспортерах [30, с. 51].

За ступенем бойової ефективності танкова дивізія СС значно переважала танковий корпус Червоної Армії. Високий рівень індивідуальної підготовки німецьких танкістів разом із підготовкою членів танкових екіпажів, відмінна бронетехніка із засобами зв'язку, цейсівськими оптичними приладами спостереження за полем бою протягом тривалого часу ставили танкову дивізію СС поза конкуренцією [2, с. 543–601; 17, с. 356–357]. Німецьке командування у 1943 р. прийшло до висновку, що найефективнішим протитанковим засобом є танк. Ці підходи на практиці проявили себе у танковій битві під Прохоровкою (Курська дуга) 12 – 15 липня 1943 р. Коли на II танковий корпус СС було кинуте 5-ту гвардійську танкову армію генерала П. А. Ротмістрова (931 танк і САУ), вона понесла величезні втрати (за 12 липня вони становили 340 танків і САУ (53%), а на 25 серпня 1943 р. в армії залишилися всього 153 танки і САУ. [13, с. 770–771]. Російські та американські дослідники (В. Замулін, Л. Лопуховський, Д. Гланц, Д. Хауз) які зробили порівняльний аналіз бойових втрат сторін доказали, що німецькі втрати у цьому бою 300 – 400 танків є придуманим радянським міфом. Вони багаторазово перевищували німецькі, а 5-а гвардійська танкова армія, на відміну від II танкового корпусу СС, фактично втратила боєготовність. В бою 12 липня 1943 р. II танковий корпус СС (дивізії «Лейбштандарт» і «Дас Рейх») втратив 108 танків і штурмових гармат, з яких було відправлена у короткостроковий ремонт – 67 одиниць [18, с. 321; 22, с. 451; 26, с. 165–161]. У бою під Прохоровкою у складі дивізії СС «Дас Рейх» брали участь 8 трофейних радянських танків Т-34 із 25, які були захоплені у березні 1943 р. на Харківському тракторному заводі [27, с. 125–127].

Ваффен – гренадерські дивізії військ СС (іноземні) суттєво відрізнялися за чисельністю, озброєнням та рівнем підготовки особового складу. Окремі з них мали надлишок особового складу (до 20 тис. солдатів та офіцерів), а інші ледве досягали рівня піхотної бригади. Частина таких дивізій СС мала німецьке озброєння, а в інших переважала трофейна радянська, італійська, французька зброя. Тим не менше організаційна структура гренадерських дивізій військ СС була приблизно однакова: 2 – 3 гренадерські полки (3 – 4 піхотні батальйони в кожному); 1 артилерійський полк (у складі 2 – 3 дивізіонів); 1 батальйон зв'язку; 1 розвідувальний батальйон; 1 батальйон винищувачів танків; 1 дивізіон зенітної артилерії; 1 саперний батальйон; 1 запасний батальйон. Подібна організація гренадерських дивізій військ СС дозволяла використовувати їх для боротьби з партизанським рухом на окупованих територіях і для ведення бойових дій на лінії фронту.

Крім того, в організаційну структуру військ СС у різні періоди входили: 1) 27 бригад військ СС (піхотних, добровольчих, гренадерських, танково-гренадерських, кавалерійських, штурмових, гірськоєгерських), які згодом реорганізовувалися у дивізії СС, або розформовувалися. Спочатку бригади СС мали у своєму складі два полки, а

з 1944 р. 2 – 3 батальйони. Бригадні підрозділи отримували арабський номер, починаючи з 51-го; 2) 5 окремих полків СС (танково-гренадерський полк СС «Солар», створений у березні – квітні 1945 р.), полк СС «Радольфцелль», штрафний полк СС «Кальтофен», кріпосний гренадерський полк СС «Бесслейн», запасний гренадерський полк СС «Клотц»; 3) 24 навчально-запасні підрозділи військ СС (артилерійські, танкові, мінометні, кавалерійські, зенітні, саперні, автомобільні, ремонтні, ветеринарні, снайперські); 4) 38 частин військ СС у підпорядкуванні рейхсфюрера СС (стратегічний резерв військ СС). Ці підрозділи передавалися дивізіям СС для виконання бойових завдань і позначалися номером 500 (командний полк зв'язку СС №500, французький добровольчий полк важкої артилерії СС №500, парашутно-десантний батальйон СС №500 та ін.); 5) 27 частин військ СС, які підпорядковувалися Головному управлінню імперської безпеки (диверсійно-розвідувальний підрозділ СС «Цепелін», російські бригада СС «Дружина» та полк СС «Варяг», підрозділ особливого призначення «Фріденлаг», винищувальні з'єднання СС «Мітте», «Нордвест», «Ост», «Зюйдост», «Зюйдвест», підрозділ «Білі маки», окремі батальйони і роти); 6) 19 іноземних легіонів, корпусів, полків, батальйонів, окремих рот СС (легіони СС «Нідерланди», «Фландрія», «Норвегія», Індійський добровольчий легіон, добровольчий корпус «Данія», Британський добровольчий корпус, Сербський добровольчий корпус СС та ін.).

Вищою організаційною ланкою стали корпуси СС, які вирізнялися високою боєздатністю. Кожний корпус СС складався із 2 – 3 дивізій та допоміжних частин, які отримували трьохзначний арабський номер 101 і вище у відповідності з номером корпусу. Допоміжні корпусні підрозділи у вересні 1944 р. отримували номери від 501 і вище. За нумерацією корпуси СС розташовувалися у наступному порядку: I танковий корпус СС «Лейбштандарт Адольф Гітлер» – створений 27 липня 1943 р. в Берліне – Ліхтерфельде; II танковий корпус СС – створений 13 травня 1942 р. в Берген – Бельзені; III (німецький) танковий корпус – сформований 30 березня 1943 р. До його складу увійшли частини СС із «німецьких» народів і фольксдойче; IV танковий корпус СС – сформований 5 серпня 1943 р. в Пуат'є; V добровольчий гірськоєгерський корпус СС – сформований 1 липня 1943 р. у Празі; VI армійський корпус військ СС (латвійський); VII танковий корпус СС – сформований 3 жовтня 1943 р., а 20 липня 1944 р. реорганізований в IV танковий корпус; VIII кавалерійський корпус СС – формально сформований в 1944 р., але ніколи не існував; IX гірськоєгерський корпус військ СС (хорватський) – сформований 29 травня 1944 р. в Баксалмасі (Угорщина); X армійський корпус СС – сформований 25 січня 1945 р. в Померанії; XI танковий корпус СС – сформований 1 серпня 1944 р. в Оттмаху біля Нейссе; XII армійський корпус СС – сформований 1 серпня 1944 р. в Сілезії; XIII армійський корпус СС – сформований

1 серпня 1944 р. в Бреслау; XIV армійський корпус СС – сформований 4 листопада 1944 р.; XV козацький кавалерійський корпус військ СС – сформований в лютому 1945 р. на базі 1-ї козацької дивізії СС; XVI армійський корпус СС – сформований в січні 1945 р.; XVII армійський корпус військ СС (угорський); XVIII армійський корпус СС – сформований в грудні 1944 р. [11, с. 125–165].

Враховуючи високі бойові результати армійських корпусів СС, німецьке військове командування вирішило створити із частин СС великі з'єднання – армії СС. За задумом А. Гітлера армії СС мали стати ударними з'єднаннями, які можна було використати для виконання особливих завдань командування. Дві створені армії СС (6-та і 11-та) призначалися для великомасштабних наступальних операцій. Згідно штатів до кожної армії мали входити два – три корпуси СС і ряд допоміжних підрозділів. Із двох армій СС лише 6-та була сформована повністю, а в 11-ту входили розрізнені частини СС, Вермахту і люфтваффе: 6-та танкова армія СС – сформована у вересні 1944 р. в районі Кельна (у грудні 1944 р. до її складу входили I та II танкові корпуси СС, танкова навчальна дивізія, 150-а танкова бригада; 11-а танкова армія СС – сформована в січні 1945 р. в районі Берліна (основою армії став III танковий корпус СС і розрізнені армійські частини) [20, с. 369–370]. На окупованих територіях були створені посади начальника військ СС. Вони здійснювали керівництво частинами військ СС на своїй території, сприяли призову добровольців і очолювали бойові групи військ СС та поліції, які боролися з партизанами. Організаційна структура територіальних військ СС включала командувачів військами СС «Північ», «Схід», «Захід», «Богемія і Моравія», «Італія», «Угорщина», «Нідерланди», «Сербія», «Словаччина», «Південь – Росія», «Північ – Схід», «Північ – Захід», «Південь – Схід» [24, с. 78–82].

Рейхсфюрер СС Г. Гімлер з початку створення охоронних загонів сам розробляв критерії для бажаних поступити в СС. Всі вони мали бути арійцями – в расовому, фізичному та ідеологічному відношеннях. Управління особового складу Головного управління СС розробило детальні вимоги, які ставилися перед новобранцями:

1) особлива увага приділялася расовій чистоті, поступити в елітні загони НСДАП могли лише німці. У відповідності із Нюрнберзькими законами 1935 р. кожний кандидат на вступ до СС подавав документ, який підтверджував арійське походження його родичів до дідухів і бабусь включно (інформацію про арійське походження родичів за 150 років – починаючи з 1800 року). Головне управління раси і поселень розробило шкалу із п'яти категорій, на які були розділені всі німці. Для СС підходили лише німці, які належали до двох перших категорій: «арійці» і «особи з переважанням арійської крові» [10, с. 29];

2) обов'язковим критерієм відбору в СС було ідеальне здоров'я та фізичні дані. Кандидат для

вступу в СС, у відповідності з наказом рейхсфюрера від 4 березня 1936 р., повинен був мати вік до 23 років, ріст не менше 174 сантиметри і не носити окуляри. Для вступу в СС були визначені вікові рамки – вік від 17 до 39 років для німців і з 17 до 40 років – для іноземців. Період служби в СС для німецьких добровольців тривав 4 роки, для іноземних добровольців – 2 роки, унтер – офіцерів 12 років, а офіцерів 25 років. Через нестачу особового складу Г. Гімлер у 1938 р. був змушений знизити вимоги, але расові і фізичні вимоги до кандидатів для вступу в СС фактично зберігалися до початку Другої світової війни [5, с. 190–193];

3) кожний бажаний поступити в СС повинен був доказати безмежну відданість особисто фюреру А. Гітлеру. Глибоких знань не вимагалось: проводився 20-хвилинний тест, який включав диктант, вправи на логіку та завдання з математики. Тобто, фактично рядовому есесівцю було достатньо вміти читати, писати і рахувати [10, с. 29]. Подібні вимоги вели до того, що основу підрозділів СС (рядових, унтер – офіцерів і молодший командний склад) становили представники селянства, освітній рівень яких був нижчий, ніж серед німецького дворянства, буржуазії та робітників. Серед командного складу військ СС частка вихідців із селян була на порядок нижчою. «Вірність» А. Гітлеру стала ключовим поняттям в присязі, яку приносив кожний член СС: «Я обіцяю бути вірним тобі і твоїй справі до самої смерті». Логічним продовженням «вірності» для есесівців була «слухняність». Якщо «вірність» виражала емоційний стан, то «слухняність» стала реалізацією цієї якості на практиці, своєрідною нормою поведінки та готовністю виконувати будь – які накази командування. Абсолютну відданість та «послушність» есесівців Г. Гімлер перетворив у найвищу заповідь військ СС – «нести смерть і приймати її, якщо прийдеться, мужньо» [29, с. 396].

Набором і реєстрацією призовників та добровольців займалося Управління комплектування СС «В» [12, с. 17]. Призовні пункти були розташовані на території військових округів і на окупованих територіях. До початку війни було створено 17 вербувальних пунктів військ СС на території Німеччини. В кожний з них входило від одного до десяти місцевих призовних пунктів. Після призначення в січні 1945 р. Г. Гімлера командувачем резервної армії, оточенні призовні пункти СС і Вермахту були об'єднані під назвою «Призовні пункти збройних сил і військ СС». Для вербування у війська СС іноземних громадян на окупованих територіях були створені вербувальні пункти СС: 1) команда поповнення СС в Нідерландах (Гаага); 2) команда поповнення СС в Норвегії (Осло); 3) команда поповнення СС в Данії (Копенгаген); 4) для набору етнічних німців була утворена команда поповнення СС «Зюйдост» (Відень); 5) команда поповнення СС в Бельгії «Фландрія» (Антверпен), а також в Брюсселі для фламандців і валлонів; 6) на території Прибалтики восени 1943 р. організовано інспекцію поповнення СС «Остланд» (Рига). До її складу увійшли команди

поповнення СС «Латвія» в Ризі і «Естонія» в Ревелі, команда поповнення «Литва» в Каунасі; 7) існують дані про команду поповнення СС «Україна» [9, с. 77–79; 24, с. 51–54].

В ході Другої світової війни війська СС зазнавали великих людських втрат. Тільки за період з 22 червня по 19 листопада 1941 р. в боях з Червоною Армією вони втратили 1239 офіцерів, 35 377 солдатів і унтер – офіцерів, з яких 13 037 вбитими. За попередніми підрахунками, в період з 1 вересня 1939 по 13 травня 1945 рр. війська СС втратили 253 тис. солдатів і офіцерів вбитими (загинули 24 генерали СС, кількість пораних складала 400 тис. чоловік, а 70 тис. зниклих безвісти) [24, с. 353–354]. Командувач Валлонського легіону СС Л. Дегрелль у своїх мемуарах зазначає, що в боях з Червоною Армією на території Естонії в 1944 р.: «Від наших бравих рот на початку серпня нічого не залишилось... я втратив вбитими і пораниеними, евакуйованими в госпіталь вісімдесят процентів моїх солдатів, не говорячи про багатьох легкопораниених, які відмовилися їхати в тил» [8, с. 285–286]. Головне управління СС намагалось різними шляхами поповнювати підрозділи на фронті, але добровольці другої хвилі, які направлялися в дивізії, вже не відповідали елітарному характеру військ СС.

Обергруппенфюрер СС Г. Бергер, який з 1 квітня 1940 по 8 травня 1945 рр. очолював управління комплектування в складі Головного управління СС вичерпав можливості вербування добровольців. З кінця 1942 р. основну масу поповнення військ СС складали німецькі призовники, які знаючи про великі втрати серед есесівців, були негативно налаштовані проти військ СС. В пошуках нових резервів Г. Бергер направив свої зусилля на вербування добровольців в центрах допризовної підготовки німецької молоді і в таборах трудової повинності. Шляхом тиску «кандидатів» заставляли підписувати раніше підготовлені бланки заяв для вступу до військ СС [29, с. 402–403]. Навіть в елітарну дивізію СС «Мертва голова» офіцери – вербувальники почали набирати 15–річних добровольців, які не знали, що їм прийдеться охороняти концентраційні табори [16, с. 7]. Підтвердженням цьому є наказ А. Гітлера від 19 грудня 1942 р. про формування 9–ої і 10–ої панцер – гренадерських дивізій СС. Статистика засвідчує, що із 27 тис. новобранців, які прибули у навчальні табори СС 14 тис. були призовниками. В основному це були фольксдойче, яких в 10–й дивізії СС «Фрундсберг» нараховувалося 8 тис. у віці 17 – 18 років [15, с. 215]. Завдяки мобілізації чисельність дивізій стрімко зростала, вже у квітні 1943 р. в 10–й дивізії СС налічувалося 17 657 солдатів та офіцерів [21, с. 7].

Внаслідок цього війська СС переходили на комплектування призовниками, фольксдойче та іноземцями «арійського» походження, добровольцями «неарійського» походження (слов'янами, прибалтійськими народами, мусульманами та ін.). У війська СС добровольцями могли вступати будь–які іноземці без «домішки єврейської крові». Наявність

національних підрозділів у військах СС не була обов'язковою умовою для вступу, добровольці міг бути направлений як в німецький, так і в інший національний підрозділ СС. Однак лише елітні дивізії СС в ході війни могли отримувати якісне поповнення солдатів та офіцерів.

Список використаних джерел

1. Акунов, В., 2006. 'Дивизия СС «Рейх». История Второй танковой дивизии СС. 1939–1945 гг.', М.: *Яуза*, 416 с.
2. Барятинский, МБ., 2011. 'Танковые асы Второй мировой', М.: *Яуза: Эксмо*, 608 с.
3. Батлер, Р., 2006. 'SS – Wiking. История пятой дивизии СС «Викинг» (1941–1945)', пер. с англ., М.: *АСТ: Хранитель*, 192 с.
4. Батлер, Р., 2006. 'SS – Leibstadarte: История первой дивизии СС «Лейбштандарт». 1933–1945', пер. с англ., М.: *АСТ: Транзиткнига*, 190 с.
5. Васильченко, А. 'Гиммлер., 2011. Инквизитор в пенсне', М.: *Вече*, 352 с.
6. Гудериан Г., 1999. 'Воспоминания солдата', пер. с нем., Смоленск: *Русич*, 656 с.
7. Гот, Г., Гудериан, Г., 1999. 'Танковые операции. «Танки вперед!»', пер. с нем., Смоленск: *Русич*, 496 с.
8. Дегрелль, Л., 2013. 'Любимец Гитлера. Русская кампания глазами генерала СС', М.: *Алгоритм*, 384 с.
9. Дробязко, СИ., Романько, ОВ., Семенов, КК., 2009. 'Иностранные формирования Третьего рейха', М.: *АСТ: Астрель*, 845 с.
10. Залесский, КА., 2009. 'Войска СС. Военная элита Третьего Рейха', М.: *Яуза – пресс*, 336 с.
11. Залесский, К., 2007. 'Возникновение и развитие войск СС', *Черная гвардия Гитлера. Ваффен – СС в бою*, М.: *Издатель Быстров*, с.7–348.
12. Залесский, К., 2005. 'СС. Охранные отряды НСДАП', М.: *Яуза, Эксмо*, 656 с.
13. Замулин, В., 2013. 'Горькая правда о Прохоровке: «Величайшее танковое сражение» или танковое побоище?', М.: *Эксмо, Яуза*, 784 с.
14. Ковтун, И., 2006. 'Дивизия СС «Мертвая голова»', М.: *Яуза*, 240 с.
15. Кноп, Г., 2005. 'СС: Черная инквизиция', М.: *Олма – пресс*, 284 с.
16. Крафт, Г., Фляйшман, Г., 2011. 'Фронтовой дневник эссовца. «Мертвая голова в бою»', *Эссовцы в огне. Фронтовые дневники унтер – фюреров дивизий СС «Мертвая голова» и «Викинг»*, пер. с англ., М.: *Яуза – пресс*, с.7–271.
17. Лобанов, АВ., 2010. 'Танковые войска Гитлера. Первая энциклопедия Панцераффе', М.: *Яуза, Эксмо*, 560 с.
18. Лопуховский, Л., 2008. 'Прохоровка без грифа секретности', М.: *Яуза, Эксмо*, 608 с.
19. Маттсон, Г., 2006. 'SS – Das Reich: История второй дивизии СС «Дас Рейх» (1935–19450)', пер. с англ., М.: *Транзиткнига*, 190 с.
20. Митчем, СВ., 2009. 'Танковые легионы Гитлера', пер. с англ., М.: *Яуза – пресс*, 416 с.
21. Пономаренко, РО., 2009. '10 – я танковая дивизия СС «Фрундсберг»', М.: *Вече*, 288 с.
22. Пономаренко, РО., 2010. '1943. Дивизия СС «Рейх» на Восточном фронте', М.: *Яуза – пресс*, 512 с.
23. Риппи, Т., 2010. 'История войск СС. 1925–1945', пер. с англ., М.: *ЗАО Центрполиграф*, 351 с.
24. Семенов, К., 2009. 'Войска СС. История, структура, боевое применение', М.: *Яуза – пресс: Эксмо*, 432 с.
25. Семенов, КК., 2004. 'Войска СС. Солдаты как все', М.: *Яуза, Эксмо*, 384 с.
26. Соколов, БВ., 2009. 'Красная армия против войск СС', М.: *Яуза, Эксмо*, 448 с.
27. Такер – Джонс, Э., 2008. 'Великий танковый грабеж. Трофейная броня Гитлера', пер. с англ., М.: *Яуза, Эксмо*, 320 с.
28. Фей, В., 2009. 'Танковые сражения войск СС', пер. с англ., М.: *Яуза, Эксмо*, 416 с.
29. Хене, Х., 2005. 'Черный орден СС. История охранных отрядов', пер. с нем., М.: *ОЛМА – ПРЕСС*, 542 с.

30. Шунков, ВН., 2003. 'Солдаты разрушения: Организация, подготовка, вооружение и униформа ваффен СС', Мн.: *Харвест*, 336 с.

References

1. Akunov, W., 2006. 'Divizija SS «Reich». Istorija Vtoroj tankovoj divizii SS. 1939–1945 гг. (Division of the SS «Reich». History of the second tank division of SS. 1939–1945)', M.: *Jauza*, 416 s.

2. Baratskij, MB., 2011. 'Tankovyje asy Vtoroj mirovoj (Tank aces of the Second World War)', M.: *Jauza: Eksmo*, 608 s.

3. Batler, R., 2006. 'SS – Wiking. Istorija pjatoj divizii SS «Wiking» (1941–1945) (SS – Viking. History of the fifth division of the SS «Viking» (1941–1945))', per. s angl., M.: *AST: Chranitel*, 192 s.

4. Batler, R., 2006. 'SS – Leibstandarte: Istorija pervoj divizii SS «Leibstandart». 1933–1945 (SS – Leibstandarte: The History of the First Division of the SS Leibstandart. 1933–1945)', per. s angl., M.: *AST: Tranzitkniga*, 190 s.

5. Wasilczenko, A., 2011. 'Gimmler. Inkvizitor w pensne (&Himmler. Inquisitor in a pince-nez)', M.: *Wiece*, 352 s.

6. Guderian, H., 1999. 'Wospominanija soldata (Memoirs of a Soldier)', per. s niem., Smolensk: *Rusicz*, 656 s.

7. Got, H., Guderian, H., 1999. 'Tankovyje operacii. «Tanki vpered!» (Tank operations. «Tanks go ahead!»)', per. s niem., Smolensk: *Rusicz*, 496 s.

8. Degrell, L., 2013. 'Ljubimiec Hitlera. Russkaja kampanija hlazami generala SS (Hitler's Favorite. Russian campaign by the eyes of the SS general)', M.: *Alhorim*, 384 s.

9. Drobiazko, SI., Romanko, OW., Semenov, KK., 2009. 'Inostrannije formirovanija Tretieho rejcha (Foreign Formations of the Third Reich)', M.: *AST: Astrell*, 845 s.

10. Zalleskij, KA., 2009. 'Wojska SS. Wojennaja elita Tretieho Rejcha (SS Troops. The military elite of the Third Reich)', M.: *Jauza – press*, 336 s.

11. Zalleskij, K., 2007. 'Vozniknovije I razvitije vojsk SS (The emergence and development of SS troops)', *Czernaja hvardija Hitlera. Waffen – SS w boju*, M.: *Izdatiel Bystrov*, s.7–348.

12. Zalleskij, K., 2005. 'SS. Ochrannije otriady NSDAP (SS. NDAPP Guard detachments)', M.: *Jauza, Eksmo*, 656 s.

13. Zamulin, W., 2013. 'Horkaja pravda o Prochorovskie: «Wieliczajszeje tankovoje srazienije» ili tankovoje poboiszcze? (The bitter truth about Prokhorovka: «the greatest tank battle» or the tank carnage?)', M.: *Eksmo, Jauza*, 784 s.

14. Kovtun, I., 2006. 'Divizija SS «Miertvaja holova» (SS division «Dead Head»)', M.: *Jauza*, 240 s.

15. Knopp, H., 2005. 'SS. Czernaja inkvizicija (SS: Black Inquisition)', M.: *Olma – press*, 284 s.

16. Kraft, H., Flajshman, H., 2011. 'Frontovoj dnevnik esesovca. «Miertvaja holova» w boju' (The Front Diary of an SS member. «Dead head» in a battle)', *Esesovcy w ohnie. Frontovyje dnevniki unter –figureroj divizij SS «Miertvaja holova» i «Wiking»*, per. s angl., M.: *Jauza – press*, s.7–271.

17. Lobanov, AW., 2010. 'Tankovyje vojska Hitlera. Piervaja enciklopedija Pancervaffe (Hitler's Tank Troops. First Encyclopedia of Pantsevuff)', M.: *Jauza: Eksmo*, 560 s.

18. Lopuchovskij, L., 2008. 'Prochorovka bez hrifa siekrietnosti (Prokhorovka without a secrecy seal)', M.: *Jauza, Eksmo*, 608 s.

19. Mattson, H., 2006. 'SS – Das Reich: Istorija vtoroj divizii SS «Das Reich» (1935–1945) (SS – Das Reich: The History of the SS second division «Das Reich» (1935–1945))', per. s angl., M.: *Tranzitkniha*, 190 s.

20. Mitczem, SW., 2009. 'Tankovyje lehiony Hitlera (Hitler's tank legions)', per. s angl., M.: *Jauza – press*, 416 s.

21. Ponomarenko, RO., 2009. '10 – ja tankovaja divizija SS «Frundsberg» (The 10th SS tank division «Frondsberg»)', M.: *Wiece*, 288 s.

22. Ponomarenko, RO., 2010. '1943. Divizija SS «Reich» na Vostocznom frontie (1943. SS division «Reich» on the Eastern Front)', M.: *Jauza – press*, 512 s.

23. Ripli, T., 2010. 'Istorija vojsk SS. 1925–1945 (The History of the SS troops. 1925–1945)', per. s angl., M.: *ZAO Centrpolihraf*, 351 s.

24. Siemionov, K., 2009. 'Vojska SS. Istorija, struktura, bojevoje primienienije (SS Troops. History, structure, military use)', M.: *Jauza – press: Eksmo*, 432 s.

25. Siemionov, KK., 2004. 'Wojska SS. Soldaty kak vsie (SS Troops. Soldiers in the bandwagon)', M.: *Jauza, Eksmo*, 384 s.

26. Sokolov, BW., 2009. 'Krasnaja Armija protiv vojsk SS (Red Army against the SS troops)', M.: *Jauza, Eksmo*, 448 s.

27. Taker – Dzons, E., 2008. 'Vielikij tankovij hrabioz. Trofiejnaja bronja Hitlera (Great tank robbery. Hitler trophy armor)', per. s angl., M.: *Jauza, Eksmo*, 320 s.

28. Fiej, W., 2009. 'Tankovyje srazienija vojsk SS (Armor battles of the SS troops)', per. s angl., M.: *Jauza, Eksmo*, 416 s.

29. Xione, X., 2005. 'Czernyj ordien SS. Istorija ochrannyh otriadov (Black Order of the SS. The history of the security detachments)', per. s niem., M.: *Olma – Press*, 542 s.

30. Szunkov, WN., 2003. 'Soldaty razruszenija: Orhanizacija, podgotovka, vooruzenije I uniforma vaffen SS (Soldiers of destruction: organization, training, weapons and uniforms of the SS waffen)', Mn.: *Xarviest*, 336 s.

* * *